

# संस्कृतविभागस्य पाठ्यक्रमाः स्नातकषष्ठसत्रम् (वसन्तसत्रम् - 2019)

पाठ्यक्रमकूटक्रमाङ्कः - SKT120

पाठ्यक्रमस्य शीर्षकम् - श्रीमद्भगवद्गीता उपनिषद्  
श्रीमद्भगवद्गीता

विभाग- क

1. श्रीमद्भगवद्गीतायाः परिचयः
2. श्रीमद्भगवद्गीतायाः माहात्म्यम्
3. द्वितीयाध्यायस्य सारः

विभाग- ख

1. श्रीकृष्णद्वारा अर्जुनविषादस्य निन्दा
2. युद्धं कर्तुम् अर्जुनस्य संशयः
3. अर्जुनस्य वैराग्यम्
4. श्रीकृष्णस्य वैराग्यम्
5. श्रीकृष्णस्य उपदेशः - आत्मा नित्यं निर्विकारः
6. सदसद् लक्षणम्
7. आत्मस्वरूपस्य वर्णनम्
8. कर्मयोगस्य वर्णनम्
9. निष्कामकर्मविषये उपदेशः

विभाग- ग

1. स्थितप्रज्ञपुरुषविषये अर्जुनस्य प्रश्नः, श्रीकृष्णस्य उत्तरम्
2. इन्द्रियनिग्रहः
3. ब्राह्मीस्थितेः माहात्म्यं वर्णनम्

ईशोपनिषद्

विभाग - घ

1. उपनिषदः सामान्यपरिचयः
2. उपनिषदः संख्या परिचय, ईशोपनिषदः सारः

विभाग - ङ

1. आत्मनः ईशत्वम्
2. अज्ञानस्य निन्दा
3. आत्मस्वरूपम्
4. अभेददर्शकानां स्थितिः
5. आत्मनिरूपणम्
6. ज्ञानमार्गकर्ममार्गयोः समुच्चयः एवं तयोः फलम्
7. व्यक्ताव्यक्तयोः समुच्चयः एवं तयोः फलम्
8. उपासकस्य मार्गाचाना
9. मरणोन्मुखस्य उपासकस्य प्रार्थना

सन्दर्भग्रन्थसूची

1. श्रीमद्भगवद्गीता, गीताप्रेस, गोरखपुर
2. ईशादि नौ उपनिषद्, गीताप्रेस, गोरखपुर

व्याख्यानयोजना

व्याख्यानसंख्या	व्याख्यानविषयः	निर्धारितपुस्तकानि
१	श्रीमद्भगवद्गीतायाः परिचयः	१

२	श्रीमद्भगवद्गीतायाः माहात्म्यम्	१
३	द्वितीयाध्यायस्य सारः	१
४	श्रीकृष्णद्वारा अर्जुनविषादस्य निन्दा	१
५	युद्धः कर्तुम् अर्जुनस्य संशयः	१
६	अर्जुनस्य वैराग्यम्	१
७	श्रीकृष्णस्य वैराग्यम्	१
८	श्रीकृष्णस्य उपदेशः - आत्मा नित्यं निर्विकारः	१
९	सदसद् लक्षणम्	१
१० - १३	आत्मस्वरूपं वर्णनम्	१
१४ - १७	कर्मयोगः वर्णनम्	१
१६	निष्कामकर्मविषये उपदेशः	१
१७ - १८	स्थितप्रज्ञपुरुषविषये अर्जुनस्य प्रश्न, श्रीकृष्णस्य उत्तरम्	१
१९	इन्द्रियनिग्रहः	१
२०	ब्राह्मीस्थितेः माहात्म्यं वर्णनम्	१
२१	उपनिषदः सामान्य परिचयः (ईशोपनिषद्)	२
२२	उपनिषदः संख्या परिचय, ईशोपनिषदः सारः	२
२३ - २४	आत्मानः ईशत्वम्	२
२५ - २६	अज्ञानस्य निन्दा	२
२७ - ३०	आत्मा स्वरूपम्	२
३१ - ३२	अभेददर्शकानां स्थिति	२
३३ - ३४	आत्मनिरूपणम्	२
३५ - ३६	ज्ञानमार्गकर्ममार्गयोः समुच्चयः एवं तयोः फलम्	२
३७ - ३८	व्यक्तव्यक्तयोः समुच्चयः एवं तयोः फलम्	२
३९	उपासकस्य मार्गयाचना	२
४०	मरणोन्मुखः उपासकस्य प्रार्थना	२

**पाठ्यक्रमकूटक्रमाङ्कः** - SKT121

**पाठ्यक्रमस्य शीर्षकम्** - स्वप्नवासवदत्तम्

**अन्वितिसंख्या**

**विषयः**

सम्पूर्णस्वप्नवासवदत्तम् -

- महाकविभासस्य परिचयः
- भासस्य कृतीनां परिचयः
- स्वप्नवासवदत्तनाटकस्य पात्राणां परिचयः
- प्रथमोऽङ्कः
- द्वितीयोऽङ्कः
- तृतीयोऽङ्कः
- चतुर्थोऽङ्कः
- पञ्चमोऽङ्कः
- षष्ठोऽङ्कः

## सन्दर्भग्रन्थसूची –

- ❖ संस्कृतसाहित्य का इतिहास. बलदेव उपाध्याय. शारदा निकेतन, वाराणसी
- ❖ उमाशङ्करशर्मा ऋषि, संस्कृत साहित्य का इतिहास, चौखम्बा भारतीय अकेडमी, वाराणसी ।
- ❖ स्वप्नवासवदत्तम्, आचार्यशेषराजरेग्मी, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम्, वाराणसी

## व्याख्यानयोजना

व्याख्यानसंख्या	व्याख्यानविषयः	निर्धारितपुस्तकानि
१-३	महाकविभासस्य परिचयः	१,२
४-७	भासस्य कृतीनां परिचयः	१,२
६-७	स्वप्नवासवदत्तनाटकस्य पात्राणां परिचयः	३
७-१७	प्रथमोऽङ्कः	३
१६-१७	द्वितीयोऽङ्कः	३
१८	तृतीयोऽङ्कः	३
१९-२६	चतुर्थोऽङ्कः	३
२७-३२	पञ्चमोऽङ्कः	३
३२-४०	षष्ठोऽङ्कः	३

पाठ्यक्रम कोड – 123

क्रेडिट (श्रेयाङ्काः) - 4

## पाठ्यक्रमनाम - कारकप्रकरणम् (सिद्धान्तकौमुदी)

1. कारकम् - कारकम्, कारकविभक्तिः, उपपदविभक्तिः, कर्तृकारकम् ।
2. प्रथमा-विभक्तिः - प्रातिपदिकार्थप्रथमा, सम्बोधनम् ।
3. द्वितीयाविभक्तिः - कर्मकारकम्, द्विकर्मकथातूनां कर्म, उपपदद्वितीया, कर्मप्रवचनीयद्वितीया
4. तृतीया-विभक्तिः - करणकारकम्, उपपदतृतीया ।
5. चतुर्थी-विभक्तिः - सम्प्रदानकारकम्, उपपदचतुर्थी ।
6. पञ्चमी-विभक्तिः - उपादनकारकम्, कर्मप्रवचनीयपञ्चमी, उपपदपञ्चमी ।
7. षष्ठी-विभक्तिः - सम्बन्धः, कारकषष्ठी
8. सप्तमी-विभक्तिः - अधिकरणकारकम्, उपपद- सप्तमी

## सन्दर्भ-ग्रन्थाः-

1. निरुक्तम्, छज्जुरामशास्त्री, मेहरचन्दलक्ष्मणदासः अध्यक्षसंस्कृत-पुस्तकालयः, दरियागञ्जदिल्ली, १९८४
2. लघुसिद्धान्तकौमुदी, वरदराजप्रणीता, व्याख्याता - गोविन्दप्रसादशर्मा, चौखम्बा सुरभारतीप्रकाशनम् ।
3. कारकम्, जि.महाबलेश्वरभट्टः, संस्कृतभारती - बेंगलूरु
4. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, बालमनोरमा तत्त्वबोधिनी च, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशनम् ।
5. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, हिन्दी व्याख्या - गोविन्दाचार्यः, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशनम् ।
6. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, हिन्दी व्याख्या - गोपालदातपाण्डेयः, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशनम् ।
7. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, शरद्वानिव्याख्यानम्, बेल्लम्मकोण्डरामरायकविन्द्रः, बेल्लम्मकोण्डरामरायकविन्दुलट्ट्
8. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, पञ्चोली-व्याख्यानम्, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशनम् ।

व्याख्यानयोजना

व्याख्यानसंख्या	व्याख्यानविषयः	निर्धारितपुस्तकानि
१	कारकम्	३,४,७,६
२	कारकविभक्तिः, उपपदविभक्तिः	३,४,७,६
३	कर्तृकारकम्	३,७,६
४	प्रातिपदिकार्थप्रथमा	३,७,६,७
५	सम्बोधनम्	४,७
६,७,८	कर्मकारकम्	३,४,७
९	द्विकर्मकधातूनां कर्म	३,४,७
१०,११	उपपदद्वितीया	३,४,७,६
१२,१३,१४,१५	कर्मप्रवचनीयाद्वितीया	३,४,७,६
१६,१७	करणकारकम्	४,७,६
१८	उपपदतृतीया	४,७,६
१९,२०,२१	सम्प्रदानकारकम्	३,४,७,६
२२,२३	उपपदचतुर्थी	३,४,७,६
२४,२५,२६	अपादानकारकम्	३,४,७,६
२७,२८	कर्मप्रवचनीयपञ्चमी	४,७,६
२९	उपपदपञ्चमी	४,७,६
३०,३१,३२	सम्बन्धः	३,४,७,६
३३,३४,३५	कारकषष्ठी	३,४,७,६
३६,३७	अधिकरणकारकम्	३,४,७,६
३८,३९,४०	उपपदसप्तमी	३,४,७,६

पाठ्यक्रमकूटक्रमाङ्कः - SKT144

पाठ्यक्रमस्य शीर्षकम् - निबन्धोनुवादश्च

१. वैदिकाः शास्त्रीयाश्च निबन्धाः

- वेदोऽखिलो धर्ममूलम्
- उपनिषदां महत्त्वम्
- रम्या रामायणी कथा / रामायणमुपजीव्यकाव्यम् / आदिकविर्वाल्मीकिः
- महाभारतम् - ज्ञानपरम्परायाः विश्वकोशः
- पुराणानां महत्त्वम्
- रसस्वरूपम्
- काव्यस्यात्मा ध्वनिः

२. दार्शनिकाः निबन्धाः

- भारतीयदर्शनानां वैशिष्ट्यम्
- योगस्य महत्त्वम्
- सर्वं खल्विदं ब्रह्म
- गीता सुगीता कर्तव्या / गीतायाः महत्त्वम्

३. साहित्यिकाः निबन्धाः

- नाटकेषु शकुन्तला रम्या/ कालिदासस्य सर्वस्वमभिज्ञानशाकुन्तलम्/ महाकविकालिदासः/ उपमा कालिदासस्य
  - भारवेरर्थगौरवम् / महाकविभारविः
  - दण्डिनः पदलालित्यम्
  - कारुण्यं भवभूतिरेव तनुते / उत्तरेरामचरिते भवभूतिर्विशिष्यते
  - भासो हासः / नाटककारो भासः
  - माघे सन्ति त्रयो गुणाः / महाकविर्माघः
  - नैषधं विद्वदौषधम् / श्रीहर्षः
  - बाणोच्छिष्टं जगत्सर्वम्
4. आधुनिकाः निबन्धाः
- संस्कृतभाषायाः महत्त्वम् / भारतस्य प्रतिष्ठे द्वे संस्कृतं संस्कृतिस्तथा
  - अहिंसा परमो धर्मः
  - पर्यावरणसंरक्षणम्
  - विद्याधनं सर्वधनप्रधानम्
  - जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी
  - संघे शक्तिः कलौ युगे
  - वसुधैवकुटुम्बकम्
  - प्राचीन परम्परायां नारी सशक्तिकरणम् वर्तमान सन्दर्भे विश्लेषणञ्च
  - वैश्विकसमस्या तत्समाधानञ्च
  - भ्रष्टाचारसमस्या तत्समाधानञ्च
- (भाग - ख) अनुवाद –
- लिङ्गं वचनञ्च
  - कर्ता, कर्म
  - उपपदविभक्त्यः
  - सर्वनामशब्दाः तेषां प्रयोगश्च
  - प्रेरणार्थकधातवः (णिजन्ताः)
  - सन्नन्तधातवः
  - नामधातवः
  - कर्तृवाच्यम्, कर्मवाच्यम्, भाववाच्यञ्च
  - वाच्यपरिवर्तनम्
  - वाच्यान्तररचना, द्विकर्मकधातूनां वाच्यान्तरम्, द्विकर्मकणिजन्तधातूनां वाच्यान्तरम् च
  - सोपसर्गधातवः
  - प्रत्ययाः – तव्यत्, तव्य, अनीयर, यत्
  - संस्कृतात् हिन्द्यामनुवादः
  - हिन्दभाषायाः संस्कृते अनुवादः

#### सन्दर्भग्रन्थाः—

- १ प्रबन्धरत्नाकर, रमेशचन्द्रशुक्लः, चौखम्बाविद्याभवनवाराणसी ।
- २ संस्कृतनिबन्धशतकम्, कपिलदेवद्विवेदी, विश्वविद्यालयप्रकाशनम्, वाराणसी ।
- ३ संस्कृतनिबन्धादर्शः, राममूर्तिशर्मा, साहित्यनिकेतनम्, कानपुरम् ।
- ४ बृहदनुवादवन्दिका, चक्रधरनौटियालहंसः ।

व्याख्यानानां सङ्ख्या	व्याख्यानानां विषयाः	निर्धारितग्रन्थाः
१	वेदोऽखिलो धर्ममूलम् उपनिषदां महत्त्वम्	१,२,३
२	रम्या रामायणी कथा / रामायणमुपजीव्यकाव्यम् / आदिकविर्वाल्मीकिः	१,२,३
३	महाभारतम् – ज्ञानपरम्परायाः विश्वकोशः पुराणानां महत्त्वम्	१,२,३
४	रसस्वरूपम् काव्यस्यात्मा ध्वनिः	१,२,३
५	भारतीयदर्शनानां वैशिष्ट्यम् योगस्य महत्त्वम्	१,२,३
६	सर्वं खल्विदं ब्रह्म गीता सुगीता कर्तव्या / गीतायाः महत्त्वम्	१,२,३
७	नाटकेषु शकुन्तला रम्या/ कालिदासस्य सर्वस्वमभिज्ञानशाकुन्तलम्/ महाकविकालिदासः/ दण्डिनः पदलालित्यम्	१,२,३
८	उपमा कालिदासस्य भारतेरर्थगौरवम् / महाकविभारविः	१,२,३
९	कारुण्यं भवभूतिरेव तनुते / उत्तरेरामचरिते भवभूतिर्विशिष्यते	१,२,३
१०	भासो हासः / नाटककारो भासः माघे सन्ति त्रयो गुणाः / महाकविर्माघः	१,२,३
११	नैषधं विद्वदौषधम् / श्रीहर्षः बाणोच्छिष्टं जगत्सर्वम्	१,२,३
१२	संस्कृतभाषायाः महत्त्वम् / भारतस्य प्रतिष्ठे द्वे संस्कृतं संस्कृतिस्तथा अहिंसा परमो धर्मः	१,२,३
१३-१४	पर्यावरणसंरक्षणम् विद्याधनं सर्वधनप्रधानम्	१,२,३
१५-१६	जननीं जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी संघे शक्तिः कलौ युगे	१,२,३
१७-१८	वसुधैवकुटुम्बकम् प्राचीन परम्परायां नारी सशक्तिकरणम् वर्तमान सन्दर्भे विश्लेषणञ्च	१,२,३
१९-२०	वैश्विकसमस्या तत्समाधानञ्च भ्रष्टाचारसमस्या तत्समाधानञ्च	१,२,३
२१-२४	लिङ्गं वचनञ्च कर्ता, कर्म उपपदविभवत्यः	४
२५-२८	सर्वनामशब्दाः तेषां प्रयोगश्च प्रेरणार्थकधातवः (गिजन्ताः)	४

	सन्नन्तधातवः	
२९-३२	नामधातवः कर्तृवाच्यम्, कर्मवाच्यम्, भाववाच्यञ्च वाच्यपरिवर्तनम्	४
३३-३७	वाच्यान्तरचना, द्विकर्मकधातूनां वाच्यान्तरम्, द्विकर्मकणिजन्तधातूनां वाच्यान्तरम् च सोपसर्गधातवः प्रत्ययाः - तव्यत्, तव्य, अनीयर, यत्	४
३८-४०	संस्कृतात् हिन्द्यामनुवादः हिन्दभाषायाः संस्कृते अनुवादः	४

पाठ्यक्रम कूट - SKT201

पाठ्यक्रमस्य शीर्षकम् - संस्कृतसम्भाषणम्

क्रेडिट- 2

1. उच्चारणम्  
संस्कृतवर्णमाला  
उच्चारणस्थानानि प्रयत्नाश्च  
व्यवहारिकशब्दावली  
व्यवहारिकसम्भाषणम्
2. सम्भाषणाभ्यासः (विशिष्टबिन्दूनाश्रित्य)  
विभक्ति  
विशेष्य-विशेषणभावः
3. संज्ञापद-क्रियापदज्ञानम्  
अजन्त-हलन्त-सर्वनाम-शब्दाः  
अधोनिर्दिष्टानि धातुरूपाणि पञ्चलकारेषु  
(भू-अर्च-डुकृन्-गम्-ग्रह्-चुर्-इङ्-दुह्-कीङ्-पा-भञ्-विद्  
श्रु-हन्-प्रच्छ-डुकीन्-शीङ्-ज्ञा-खाद्-त्यज्-दा-प्रेष्-क्षाल्-  
ष्ठा(स्था)-विश्-स्मृ-लिख्-टश्-णीन्-वद्-पत्-पठ्)
4. प्रत्ययाः  
वत्वा-ल्यप्-तुमुन्-शतृ-शानच्  
क्त-क्तवतु-तव्यत्-अनीयर् ।

सन्दर्भग्रन्थाः -

- १ बृहद् अनुवाद चन्द्रिका, चक्रधरनौटियाल हंस, मोतीलाल बनारसी दास, दिल्ली ।
- २ सन्धिः, जि.महाबलेश्वर भट्टः, संस्कृतभारती, बेङ्गलूरु ।
- ३ समासः, जि.महाबलेश्वर भट्टः, संस्कृतभारती, बेङ्गलूरु ।
- ४ कारकम्, जि.महाबलेश्वर भट्टः, संस्कृतभारती, बेङ्गलूरु ।
- ५ रूपचन्द्रिका, ब्रह्मानन्दनिपाठी, चौखम्बा सुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी, २०१४ ।
- ६ शतृशानजन्तमञ्जरी, जनार्दन हेगडे, संस्कृतभारती, बेङ्गलूरु ।
- ७ प्रौढरचनानुवादकौमुदी, कपिल देव द्विवेदी, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी, २०११ ।
- ८ अनुवादचन्द्रिका, डा. ब्रह्मानन्दनिपाठी, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी ।
- ९ भाषाप्रवेशः भाग १, संस्कृतभारती, नई दिल्ली ।

- १० शुद्धिकौमुदी, जनार्दन हेगडे, संस्कृतभारती, बेङ्गलूरु ।  
 ११ भाषापाकः, जनार्दन हेगडे, संस्कृतभारती, बेङ्गलूरु ।  
 १२ बृहद्वातुकुसुमाकरः, पं हरेकान्त मिश्रः, चौखम्बा सुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी  
 १३ संस्कृतव्यवहारसाहस्री, संस्कृतभारती, नई दिल्ली ।  
 १४ हिन्दी-संस्कृतशब्दकोशः, संस्कृतभारती, नई दिल्ली ।

व्याख्यानयोजना

व्याख्यानसंख्या	व्याख्यानविषयः	निर्धारितपुस्तकानि
१	संस्कृतवर्णमाला	१,८,९
२	उच्चारणस्थानानि प्रयत्नाश्च	१,८,९
३	व्यवहारिकशब्दावली	९,१३,१४
४,७	व्यवहारिकसम्भाषणम्	८,९,१०,१३,१४
६,७,८	विभक्तिः	१,४,८
९	विशेष्य-विशेषण	८,९
१०,११,१२	अजन्त-हलन्त-सर्वनाम-शब्दाः	१,७,८
१३,१४,१७,१६	धातुरूपाणि- भू-अर्च-डुकृन्-गम्-ब्रह्-चुर्-इङ्- दुह्-क्रीङ्-पा-भज्-विद्-शु-हन्-प्रच्छ-डुक्रीन्- शीङ्-ज्ञा-खाद्-त्यज्-दा-प्रेष्-क्षाल्-प्ठा-विश्- स्मृ-लिख्-हृष्-णीन्-वद्-पठ्	१,७,८
१७,१८,१९,२०	वत्वा-ल्यप्-तुमुन्-शतृ-शानच्-क्त-क्तवतु- तव्यत्-अनीयर्	६,८,९